

Відгук

офіційного опонента – доктора педагогічних наук, професора

Гавриленко Тетяни Леонідівни

на дисертацію **Гоголь Наталії Валеріївни**

«Культурологічні основи змісту шкільної

літературної освіти в історико-педагогічному вимірі

(друга половина ХХ – початок ХХІ століття)»,

подану на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук
зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

Актуальність теми виконаної роботи та її зв'язок із галузевими науковими програмами.

В умовах творення Нової української школи важливого значення набуває модернізація змісту освіти, зокрема його ґрунтування на культурологічних засадах, адже випускник закладу загальної середньої освіти має бути обізнаний та вміти самовиражатися у сфері культури. Такі тенденції розвитку змісту освіти знайшли відображення у Концепції «Нова українська школа» (2016), Законі України «Про повну загальну середню освіту» (2020), Державному стандарті базової середньої освіти (2020) та інших нормативних документах. Провідна роль у розвитку інтересу у здобувачів загальної середньої освіти до опанування культурних і мистецьких здобутків України та світу, шанобливого ставлення до культурних традицій українців, представників інших держав і народів; у формуванні здатності цінувати творчі способи вираження та передачі ідей у різних культурах, прагнення до розвитку і вираження власних ідей, почуттів засобами культури і мистецтва належить навчальним предметам мовно-літературної освітньої галузі, передусім українській і зарубіжній літературам. Відтак інтерес Н. В. Гоголь до питання розвитку змісту шкільної літературної освіти на культурологічних засадах, до ґрунтовного вивчення, осмислення й творчого використання вітчизняного історико-педагогічного досвіду другої половини ХХ – початку ХХІ століття в контексті якісних змін сучасної шкільної літературної освіти є цілком виправданим. Аргументація на користь дослідження здобувачки підсилюється й відсутністю відповідної комплексної історико-педагогічної розвідки з означеної проблеми. Тож, дисертаційне дослідження Н. В. Гоголь є безперечно актуальним.

Важливо відзначити, що рецензована дисертація виконана відповідно до тематичного плану наукового дослідження відділу історії та філософії освіти Інституту педагогіки НАПН України «Парадигми розвитку та тенденції

реформування шкільної освіти в Україні у добу незалежності» (державний реєстраційний номер № 0119U001260).

Найбільш істотні наукові результати, що містяться в дисертації.

До основних наукових результатів дослідження, на наш погляд, слід віднести такі, як:

- розроблення авторської періодизації розвитку шкільної літературної освіти на засадах культурологічного підходу з урахуванням низки критеріїв (суспільно-політичні, культурологічні особливості, реформаторські процеси шкільної літературної освіти в УРСР та незалежній Україні, теоретичні й практичні основи реалізації культурологічного підходу в системі шкільної літературної освіти): I період (1950-ті – початок 1980-х років) – здобутки в шкільній літературній освіті на культурологічних засадах часів освітньої реформи (1950-ті – 1960-ті рр.) і міжреформених часів (1970-ті – початок 1980-х рр.) ХХ ст.; II період (1984–1991 рр.) – розвиток методичної думки на культурологічних засадах часів шкільної реформи; III період (1991–2021 рр.) – розвиток методики навчання літератури (української і зарубіжної) в часи розбудови національної школи в Україні; визначення основних тенденцій кожного із окреслених періодів;

- виявлення здобутків і суперечності в розвитку методики навчання літератури у культурологічному аспекті за часів існування радянської школи (1950-ті – 1991 рр.);

- узагальнення традиційного та новаторського досвіду навчання української і зарубіжної літератур з урахуванням ідей культурологічного підходу в незалежній Україні (1991–2016 рр.).

Нові факти, одержані здобувачем.

Дисертація Н. В. Гоголь є комплексним науковим дослідженням, у якому вперше розкрито культурологічні основи змісту шкільної літературної освіти в Україні другої половини ХХ – початку ХХІ століття. У представленій роботі на основі ґрунтовного вивчення філософської, літературознавчої, історико-педагогічної, дидактичної та методичної літератури з'ясовано сутність ключових понять («культурологічні основи змісту шкільної літературної освіти», «культурологічний підхід», «культурологічний підхід до навчання літератури»); обґрунтовано методологічні засади дослідження (наукові підходи, принципи методи, поняттєво-категорійний апарат); виявлено внесок українських учених-методистів, педагогів-словесників другої половини ХХ – початку ХХІ ст. у розкриття проблеми реалізації культурологічного підходу до навчання літератури в закладах загальної середньої освіти. У процесі дослідження авторкою простежено зміни в навчальних програмах, підручниках і навчальних

посібниках з української, російської та зарубіжної літератур для основної і старшої школи в аспекті реалізації культурологічного підходу.

Важливо, що Н. В. Гоголь увела до наукового обігу нові факти про розвиток шкільної літературної освіти в Україні другої половини ХХ – початку ХХІ ст., які можуть бути використані дослідниками у вивченні цього феномену.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Н. В. Гоголь на достатньому науковому рівні аргументувала вибір теми, визначила мету, завдання, об'єкт дослідження, його наукову новизну. Обґрунтованість наукових положень і висновків, сформульованих у дисертації, забезпечується належною методологічною базою, ґрунтовним вивченням і критичним аналізом наукових праць, і загалом не викликає сумніву.

Вивчення тексту дисертації, автореферату та змісту публікацій Н. В. Гоголь свідчить про наукову достовірність викладених результатів. Цьому, зокрема, сприяло опрацювання значного обсягу джерел (1224 найменування), серед яких: наукові праці фахівців у галузі теорії літературознавства, дидактики та методики навчання літератури в закладах загальної середньої освіти, документи офіційного характеру, дидактичні джерела, публікації у періодичних виданнях, інтерпретаційні джерела.

Значення для науки і практики отриманих результатів.

Дисертаційна робота містить нові, раніше не захищені наукові положення. Обґрунтовані результати у сукупності розв'язують актуальну наукову проблему та розширюють історико-педагогічне знання про культурологічні основи змісту шкільної літературної освіти в Україні другої половини ХХ – початку ХХІ століття.

Про теоретичне і практичне значення дисертації Н. В. Гоголь свідчить те, що її основні положення, фактологічний матеріал використано під час розроблення та викладання фахових освітніх компонентів «Педагогіка», «Інноваційна педагогіка», «Методика навчання української літератури», «Методика навчання зарубіжної літератури» для здобувачів першого (бакалаврського) та другого (магістерського) рівнів вищої освіти в Глухівському національному педагогічному університеті імені Олександра Довженка.

Результати дослідження впроваджено в освітній процес Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (довідка № 06/29-1 від 30.06.2021), Горлівського інституту іноземних мов державного вищого навчального закладу «Донбаський державний педагогічний університет» (довідка № 218/01 від 18.05.2021), Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії (довідка № 289 від 27.05.2021), Луганського національного університету

імені Тараса Шевченка (довідка № 1/549/2 від 25.06.2021), Миколаївського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти (довідка № 306/1/17-13 від 16.06.2021), Криворізького державного педагогічного університету (довідка № 09/1-386/1/3 від 29.06.2021).

Рекомендації щодо використання результатів і висновків дисертації.

Фактичний матеріал, теоретичні положення та висновки дослідження можуть бути використані для подальших наукових досліджень з історії шкільної літературної освіти в Україні, історії педагогіки; розв'язання наукових і практичних завдань у сучасному освітньому просторі загальної середньої освіти. Матеріали наукової роботи можуть застосовуватися в освітньому процесі закладів вищої освіти під час підготовки майбутніх учителів української та зарубіжної літератур, а також – інститутів післядипломної освіти для підвищення кваліфікації педагогічних працівників; при укладанні підручників і навчальних посібників з історії педагогіки, методики навчання української та зарубіжної літератур.

Оцінка змісту дисертації, її завершеність загалом.

Дисертація Н. В. Гоголь має чітку структуру, відзначається цілісністю та логічністю викладу наукового матеріалу. Робота складається з анотації, вступу, п'яти розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел, додатків і за структурою відповідає чинним вимогам до дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук.

У першому й другому розділах дисертації авторка ґрунтовно розкрила теоретичні та методологічні засади дослідження. Важливо, що у підрозділі 1.1 Н. В. Гоголь приділила належну увагу історіографічному аналізу проблеми дослідження. Це дозволило дисертантці з'ясувати ступінь її наукової розробки, визначити мету, завдання, наукову новизну власного дослідження. Наталія Валеріївна також схарактеризувала джерельну базу (підрозділ 1.2), яка є достатньою та репрезентативною; висвітлила передумови розвитку культурологічного підходу в науково-методичній думці, починаючи з другої половини ХІХ ст. (підрозділ 1.3).

Позитивної оцінки заслуговує обґрунтування наукових підходів, принципів, методів дослідження (підрозділ 2.1); авторська періодизація розвитку шкільної літературної освіти на засадах культурологічного підходу (підрозділу 2.2); дефінітивний аналіз ключових понять дослідження (підрозділ 2.3).

Науковий інтерес викликає третій та четвертий розділи дослідження, у яких на основі аналізу праць науковців другої половини ХХ – початку ХХІ ст. окреслено здобутки й суперечності розвитку методики навчання літератури (української, російської та зарубіжної) у культурологічному аспекті;

простежено зв'язок літератури з іншими видами мистецтва. Важливо, що здобувачка актуалізувала внесок учених-методистів (О. Бандура, Н. Волошина, В. Гречинська, С. Жила, О. Мазуркевич, В. Неділько, Є. Пасічник, Л. Чашко, Г. Шевченко, Т. Яценко та ін.) у розвиток змісту шкільної літературної освіти.

Інформативно-аналітичним є останній розділ дисертації, у якому обґрунтовано культурологічні основи змісту шкільної літературної освіти (української літератури за часів УРСР та української і зарубіжної літератур у період незалежної України) на основі аналізу навчальних програм, підручників, хрестоматій з літератури для основної та старшої школи.

Викладене вище дозволяє стверджувати, що дисертаційна робота Н. В. Гоголь за обсягом і змістом є завершеним та самостійним дослідженням.

Повнота викладу основних результатів дисертації в наукових виданнях.

Основний зміст і результати дисертації знайшли відображення у 79 наукових публікаціях, серед яких: 1 монографія, 44 статті, із них 32 – у фахових виданнях України, 4 – у періодичних виданнях інших держав з напрямку, за яким підготовлено дисертацію, 8 – у періодичних виданнях України; 34 – у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій. Проаналізувавши їх зміст, констатуємо, що наукові положення та висновки дослідження у друкованих працях викладено достатньо повно.

Результати дисертації оприлюднено на численних міжнародних, всеукраїнських та регіональних наукових конференціях.

Ідентичність змісту автореферату й основних положень дисертації.

Автореферат дисертації відображає її основні положення, оформлений згідно з чинними вимогами.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації.

Визнаючи досягнення Н. В. Гоголь значного рівня якості наукового дослідження, вважаємо, що має місце простір для його удосконалення. Тож висловимо деякі зауваги та побажання дискусійного характеру:

1. На наш погляд, предмет дослідження («зміст, форми, методи, прийоми, види та засоби навчальної діяльності, спрямовані на реалізацію культурологічного підходу до навчання літератури»), не достатньо корелює із метою дослідження («полягає в науковому обґрунтуванні культурологічних основ змісту національної шкільної літературної освіти на засадах історико-системного аналізу освітніх процесів другої половини ХХ – початку ХХІ ст.») в аспекті досліджуваного феномена – змісту шкільної літературної освіти, а також не містить часових та просторових меж, що є важливим для історико-педагогічних розвідок.

2. Уважаємо, що концепція дослідження, представлена у вступі дисертації та автореферату, є не зовсім зрозумілою та зводиться переважно до визначення ключових понять дослідження.

3. За нижню хронологічну мету дослідження Н. В. Гоголь обрала 1952 р., пояснююче це проголошенням на ХІХ з'їзді КПРС «перебудови школи в напрямі наближення її до життя». Однак, по-перше, що на з'їзді було акцентовано не на «наближенні школи до життя», а на необхідності запровадження політехнічного навчання в середній школі, по-друге, висвітлюючи питання змісту шкільної літературної освіти в 50-х – 60-х рр. ХХ ст., авторка відштовхується від 1959 р., коли було прийнято закон «Про зміцнення зв'язку школи з життям і подальший розвиток системи народної освіти в УРСР», що й зумовив трансформації в змісті шкільної, зокрема літературної освіти. Тож, на наш погляд, доцільно було обрати за нижню хронологічну межу саме 1959 р.

4. Зазначимо, що авторка приділила занадто велику увагу теоретико-методологічним засадам дослідження: перший та другий розділи дисертації, що становить 149 сторінок основного тексту. На наш погляд, це відволікає увагу від предмета дослідження. Варто було представити цей матеріал у першому розділі, підсилити аналітичність його викладу та узагальнення.

5. У підрозділі 2.1 Наталія Валеріївна ґрунтовно проаналізувала методологічні підходи дослідження (системно-хронологічний, цивілізаційний, парадигмальний, історіографічний, антропологічний, аксіологічний, акмеологічний, культурологічний та ін.). Проте поза увагою здобувачки залишився джерелознавчий підхід, що використовувався під час виявлення, систематизації та аналізі різних типів джерел.

6. Не можемо погодитися із твердженням авторки, що в 1984-1991 рр. (с. 176 дисертації, с. 19 автореферату) були розроблені проекти державних стандартів для загальної середньої освіти. Питання стандартизації як стратегічне завдання реформування змісту загальної середньої освіти актуалізовано на початку 90-х рр. минулого століття, вперше окреслено в Державній національній програмі «Освіта» («Україна ХХІ століття») (1993), а розроблення проектів державних стандартів розпочалося лише в 1996 р.

7. Для підсилення аналітичного характеру роботи доцільно було б визначити спільні та відмінні тенденції у реалізації культурологічного підходу в змісті навчання української, російської та зарубіжної літератур; представити дослідницькі матеріали у вигляді схем та таблиць (це дозволило б також скоротити занадто великий обсяг – 480 сторінок – основного тексту дисертації).

Утім, висловлені зауваги та побажання не впливають на загальну позитивну оцінку рецензованої дисертації.

Висновок.

Аналіз дисертації, автореферату та опублікованих праць дає підстави для висновку про те, що дослідження Гоголь Наталії Валеріївни «Культурологічні основи змісту шкільної літературної освіти в історико-педагогічному вимірі (друга половина ХХ – початок ХХІ століття)», є завершеним і самостійним, має теоретичне і практичне значення, відповідає паспорту спеціальності та вимогам Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 року (зі змінами, внесеними постановою Кабінету Міністрів України № 656 від 19 серпня 2015 року), а його авторка заслуговує на присудження наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки.

Офіційний опонент –
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри дошкільної
та початкової освіти
Національного університету «Чернігівський
колегіум» імені Т. Г. Шевченка

Т. Л. Гавриленко

Підпис Т. Л. Гавриленко засвідчую
Начальник відділу кадрів
Національного університету «Чернігівський
колегіум» імені Т. Г. Шевченка

Л. Ф. Лук'яненко